

Н. Лобань, С. Маразоўская (Мінск)

Сродкі мастацкай выразнасці пры адлюстраванні свету дзяцінства ў паэме Якуба Коласа “Сымон-музыка” (на прыкладзе вобраза Сымона)

Якуб Колас як суб’ект мастацкай дзейнасці, які валодае канкрэтным культурным патэнцыялам, светабачаннем, жыццёвым вопытам, раскрывае, малюе багаты, цікавы свет у сваіх творах. Так, у паэмах “Новая зямля” і “Сымон-музыка” праз прызму свайго бачання пісьменнік стварыў своеасаблівую карціну свету дзяцінства, якая ўвабрала ў сябе разнастайныя моўныя сродкі, фразеалагічныя выразы, найменні дзяцей. У названых творах паэт вяртаецца да вытокаў, да першаасноў і першапачатку быцця, імкнецца ўзгадаць і аднавіць выключную мудрасць першапачатку. Перад намі паўстае свет дзяцінства, бадай, адзін з самых змястоўных і глыбока сімвалічных вобразаў. Заўважана, што паэма “Новая зямля” прасякнута вострым адчуваннем смутку развітання з мінулым, які ў творы афармляецца ў матыў развітання паэта са сваім дзяцінствам. Што да паэмы “Сымон-музыка”, то некаторыя даследчыкі сцвярджаюць, што і гэты твор Якуба Коласа таксама атаясамлівае са сваім дзяцінствам і сумуе, развітваецца з ім. Паэт адкрывае нам таямніцы сваёй творчасці і паказвае гэта ў паэме праз лірычнае “я”. Але, на нашу думку, аўтар хутчэй не развітваецца, а вяртаецца да дзяцінства і сардэчна вітае яго. Якуб Колас згадвае прыемныя моманты свайго маленства, малюе гэты чароўны свет пры дапамозе мастацкіх вобразаў. У паэме “Новая зямля” адчуваюцца элементы “карнавальнага” стылю, якімі аўтар карыстаецца пры абмалёўцы дзіцячых вобразаў, пры стварэнні жартаўлівай, бесклапотнай, натуральнай атмасферы. Эстэтычнай дамінантай вобраза дзяцінства з’яўляюцца ўзнёсла-святочныя моманты, добры гумар і лагодны смех з элементамі нязлоснай іроніі, гратэску. У паэме “Сымон-музыка”, наадварот, дзяцінства часта супастаўляецца са штодзённым, пакутлівым горам, аднак, аўтар паказвае таксама і вялікае шчасце разумець навакольны свет і ўвасабляць разнастайнае яго сугалоссе ў чароўную музыку. Варта прыгадаць, што ў паэмах Якуба Коласа паказаны прывабны ўнутраны свет простага чалавека, яго быт і праца, а тэма дзяцінства ўзмацняе рэалізм гэтых твораў, узбагачае іх агульначалавечым, гуманістычным зместам. Пільная ўвага да вобразаў дзяцей тлумачыцца мудрасцю пісьменніка, які нагадвае, што вытокі ўсяго — у сям’і, а дзеці — будучыня нацыі і кожнага чалавека канкрэтна.

Дзяцінства ў паэме “Сымон-музыка” – гэта самадастатковае цэласнае быццё, якое ўвабрала ў сябе разнастайную палітру фарбаў, настройў, пачуццяў. Якуб Колас, выкарыстоўваючы адпаведныя анамастычныя адзінкі, канатацыйную лексіку, метафары, эпітэты, параўнанні, фразеалагізмы і іншыя моўна-выяўленчыя сродкі, стварае разнастайныя малюнкi быту і духоўнага свету галоўнага героя паэмы – Сымона. **Уласнае імя Сымон** набывае ў кантэксте вобразны, характарыстычны падтэкст. Онiм *Сымон* біблейскага паходжання: *Сімеон* – старажытнаюрэйскае ‘*пачуты Богам у малітве*’ [1, с.112]. У паэме адбываецца сімвалізацыя і канцэптуалізацыя гэтага імені. Хлопчык, які носіць імя *Сымон*, – асоба, здольная на ўчынак, пратэст. Разам з тым, з гэтым онімам

цесна звязаны і характар героя, яго багаты ўнутраны свет. Нездарма ў казках і народных уяўленнях пра свет чароўнага, неразгаданага вандроўныя старцы таксама называюцца Сымонамі [2, с. 114]. Онім *Сымон* з'яўляецца не толькі найменнем героя, а і выступае ў якасці загалова: пісьменнік ужывае азначэнне-прыдатак у спалучэнні з уласным імем – *Сымон-музыка*. Менавіта прыдаткам выдзяляецца найважнейшая семантычная рыса імені, а праз яе і прыродны талент галоўнага персанажа [3, с. 35]. Пры стварэнні вобраза Сымона аўтар пакарыстаўся таксама **мянушкамі**. Галоўны персанаж паэмы быў надзелены жартаўлівай мянушкай *пан Лапсярдацкі*: “*Праўда хлопца прыадзелі, / Далі Хаімаў каптан, / Шлёма з Хавай аглядзелі / І сказалі: / “Ну, як пан”. / І Сымон быў рад і з тога; зубаскал жа той Яхім. / Тут пасмейваўся з малага / І пацвельваўся над ім. / – Падарунак, браце, хвацкі! / Ты цяпер – пан Лапсярдацкі*”. Мянушка падкрэслівае знешнія характэрныя рысы героя; яна ўтворана ад архаізаванага апелятыва *лапсярдак*. У аснове мянушкі сінекдаха: назва адзення выкарыстоўваецца як мянушка хлопца, якому падаравалі лапсярдак. Канцавы фармант *-цкі* робіць мянушку ў спалучэнні са словам *пан*, падобнай на шляхецкае прозвішча. Мянушка *пан Лапсярдацкі* ў дачыненні да беднага сялянскага хлапчука Сымона гучыць як лёгканы жарт. Пан Галыга, звяртаючыся да Сымона-музыкі, называе таго *Штэнам*. Базай для ўзнікнення такога наймення паслужыла прозвішча знакамітага кампазітара і піяніста: “*А Галыга да сярмягі / Зварачаецца з смяшком: / – Ну, што скажа пан музыка, / Саматужны мой Шапен?*”. Назоўка падкрэслівае здольнасці героя, яго незвычайны музычны талент.

Выключна важнае значэнне пры характарыстыцы галоўнага героя мае **канатацыйная лексіка**. Найбольш шырока Якуб Колас ужывае адзінкі з узуальным канатацыйным значэннем, якія можна падзяліць на тры групы: 1/ уласна-канатацыйная лексіка, што характарызуецца ўласцівай ёй, устойліва замацаванай канатацыяй, якая не страчваецца і па-за кантэкстам: *бядак, выгнаннік, штукар*; 2/ лексіка з фармальна выражаным канатацыйным значэннем (пераважна словы з суфіксамі эмацыянальнай ацэнкі): *сыноч, дзеткі, малойчык*; 3/ канатацыйная лексіка з пераносным значэннем: *даўбня, гладыш, завала, сакол, мухамора* і інш.

Аналізуючы лінгвістычныя сродкі адлюстравання вобраза Сымона, заўважаем, што мова паэмы “Сымон-музыка” надзвычай багатая на **фразеалагічныя адзінкі**. Якуб Колас падае вобраз галоўнага героя наступным чынам: “*– Вось, глядзі – музыка новы / І які яшчэ скрыпач! / Скрытны, здатны, адмысловы; / З вузел сам, а ўжо пабач!*” Фразеалагічны выраз з *вузел* дае ўяўленне пра знешні выгляд Сымона, які зусім не адпавядае яго незвычайнаму таленту. Аўтар супастаўляе знешнасць хлопчыка (‘малы ростам, малады’) з яго здольнасцямі, пры гэтым дае Сымону сваю станоўчую ацэнку. У паэме пры абмалёўцы вобраза Сымона часта сустракаюцца выразы з кампанентам ‘сэрца’, напрыклад, *сэрца б’ецца жарам, сэрца замірае, сэрца парушыць*. Выкарыстанне такіх адзінак сведчыць пра надзвычайную ўвагу аўтара да псіхалагічнага стану юнага героя. Большасць фразеалагічных адзінак Якуб Колас творча абнавіў, змяніў іх традыцыйную форму, абыграў змест:

сустракаюцца марфалагічныя варыянты (*не зводзіць вачэй – не зводзіць воч*), словаўтваральныя (*не змыкаць вачэй – не змыкаць вочак*), камбінаваныя (*глядзець іншымі вачыма – йначай пазіраць*). Пры дапамозе гэтых і іншых фразеалагізмаў выражаецца ацэнка паводзін і дзеянняў Сымона другараднымі персанажамі (*гад печаны, гад шальмаваны*), смутак і сорам (*вочы спусціць, нос спусціць, жаль выліць*), дзіцячае хваляванне і страх (*калоць пад лапатку, сам не свой, дух у пятах, скрозь столь убачыць зоркі*), радасць (*смех бярэ, трэсіся ад радасці, заходзіцца ад смеху*) і інш.

Акрамя пералічаных моўных сродкаў, Якуб Колас умела карыстаецца і такімі вобразнымі сродкамі, як **метафара**, **эпітэт**, **параўнанне**. Так, пры дапамозе **метафары** яскрава адлюстроўваецца філасофскі і псіхалагічны змест дзіцячага светабачання, апавядаецца пра надзвычай чулую душу дзіцяці-пастуха, якога глыбока ўражваюць малюнкi і праявы навакольнага свету. Унутраны свет галоўнага героя раскрываецца пры дапамозе такіх метафар, як *жытцо гамоніць, мушкі зазвоняць, конікі заіграюць, васількі засмяюцца, колас гаворыць, ячмень шуміць, авадзень спявае*. Як бачна з прыкладаў, пры адлюстраванні светапогляду Сымона, Якуб Колас ужывае адзін з відаў метафары – адухаўленне. Праявы, прадметы прыроды – як істоты адухоўлення, надзеленыя душой – жывуць ва ўяўленні саптародка-музыкі. Гукі, шоракi навакольнай прыроды незвычайна хваляюць Сымона. Пры адлюстраванні ўнутранага свету героя-летуценніка аўтар выкарыстоўвае і спецыфічныя, індывідуальна-аўтарскія метафары: *хмары злататканыя, крылатая зарніца, пярун грозналіцы*.

На душэўныя якасці, характар героя, яго адносіны да людзей і рэчаіснасці добра паказваюць разнастайныя **эпітэты**, якімі шырока карыстаецца аўтар пры стварэнні вобраза Сымона. Гэта эпітэты агульнамоўныя: *дурная галава, чуткае сэрца, вялікі свет*; традыцыйныя: *горкая доля, сіла злая*; аўтарскія: *тварык ветлы* і інш. Ёсць сярод іх эпітэты, выражаныя ўсечанай формай прыметніка, якія ажыўляюць апавяд, надаюць выразнасць і непаўторнасць апісанню, напрыклад, *галава парожна, долечка люта, зямля жыва*. Багацце эпітэтаў у мове паэмы “Сымон-музыка” – паказчык яе выразнасці, здольнасці перадаваць найтанчэйшыя думкі, выяўляць самыя складаныя адценні паняццяў, перажыванняў, характарыстык, фарбаў пры апісанні свету дзяцінства.

Чароўны свет дзяцінства ў паэме “Сымон-музыка” становіцца больш жывапісным, наглядным, па-мастацку дакладным дзякуючы **параўнанням**. З іх ліку можна вылучыць так званыя вобразныя і параўнальна-раўналежныя звароты. Найбольш пашыраны – вобразныя параўнанні: *вочкі як васілёчкі; маўклівы, бы акуты; сэрца білася, бы сваю знайшло вясну* і інш. Параўнальна-раўналежныя звароты сустракаюцца часцей пры адлюстраванні думак, пачуццяў, светаўспрымання героя: “*А ён сам, бы ў памяшанні, / На яе глядзіць бачліва...*”. Акрамя названых разнавіднасцей параўнальных зваротаў, у кантэксце мастацкага твора бачым і так званыя кампаратыўныя фразеалагізмы: *вольны як птушка, спаць як забіты, чакаць як дзіва, гудзе як гром*.

Тэма дзяцінства ў паэме “Сымон-музыка” атрымлівае сваё ўвасабленне ў вобразе галоўнага героя – Сымона. Дзяцінства ў творы стварае своеасаблівую

эстэтычную аўру высокай гармоніі, маральнай чысціні, натуральнасці. Якуб Колас імкнецца зберагчы і нічым не парушыць цэласнасць першароднага характа гэтай цудоўнай пары. Сродкі мастацкай выразнасці пры гэтым вызначаюцца эпічнай шырынёй, садзейнічаюць канкрэтызацыі, нагляднасці дзеянняў літаратурнага героя, выступаюць сродкам маляўнічасці, дапамагаюць аўтару стварыць рамантычны мастацкі вобраз Сымона – вельмі натуральны, яскравы і запамінальны. Школай мастака-самародка былі суровы лёс музыкі-бяздомніка, блуканні ў пошуках выпадковага заробку і проста жабрацтва, але і ў такіх неверагодна цяжкіх умовах ён выношваў светлую мару служэння людзям, усімі сіламі адваёўваў сваё права на творчасць, на талент.

Літаратура

1. Усціновіч, А. К. Слоўнік асабовых уласных імён / А. К. Усціновіч. – Мінск, 2011. – 240 с.
2. Навуменка, І. Я. Якуб Колас: Духоўны воблік героя / І. Я. Навуменка. – Мінск, 1981. – 240 с.
3. Плотнікаў, Б. Музыкальная лексіка ў паэме “Сымон-музыка” Якуба Коласа / Б. Плотнікаў. – Роднае слова. – 2005. – № 8. – С. 35 – 36.